

ЛЮДСЬКИЙ РЕСУРС В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Узагальнено теоретичні підходи до аналізу ролі людського ресурсу в системі розвитку конкурентоспроможності. Розкрито значення соціальних і людських факторів міжнародної конкурентоспроможності в сучасних умовах. Виявлено вплив людського ресурсу на міжнародну конкуренцію. Визначено співвідношення рівнів соціально-адаптованої конкурентоспроможності в окремих країнах Центральної Європи, СНД та України. Накреслено шляхи посилення реформ для реалізації потенціалу людського ресурсу в інтересах національної конкурентоспроможності.

Ключові слова: фактори міжнародної конкурентоспроможності, людський ресурс, соціальні фактори, індекси конкурентоспроможності, соціально-адаптована конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. В сучасних умовах змінюються джерела, пріоритети та система факторів економічного розвитку. Це обумовлює відповідні зміни міжнародної конкуренції та економічних політик країн. Ускладнюється система факторів конкурентоспроможності та змінюються їх пріоритети. Людський ресурс, зайнятість та створення нових робочих місць стають важливими показниками та цілями економічної політики держав поряд з темпами зростання.

Розвиток людського ресурсу стає все більш важливим чинником використання всієї сукупності факторів конкурентоздатності. Людський фактор є стає вирішальним для створення та освоєння інновацій, сучасних інформаційних технологій та підвищення продуктивності праці. Одночасно конкуренція все більше повинна бути спрямована на кінцеві соціально-економічні результати – досягнення вищого рівня добробуту, соціальні умови та вирівнювання умов життя.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження міжнародної конкурентоспроможності є інтегративним та міждисциплінарним, оскільки враховує підходи міжнародної економіки, теорії економічного розвитку, інституційної теорії та інших. Міжнародна конкуренція та конкурентоспроможність є системним явищем, яке аналізується на рівнях продукту, корпорації, галузі та країни.

Дослідження вітчизняних та іноземних авторів зосереджені на вивченні основних рівнів, факторів, вимірюванні, порівняльному аналізі та регулюванні конкурентоспроможності країн.

Зміст, фактори, регулювання міжнародної конкуренції, чинники конкурентоспроможності України досліджувалися у наукових працях українських вчених В. Базилевича, Я. Базилюк, Я. Жаліла, Д. Лукьяненко, Є. Панченка, А. Поручника, О. Шниркова, Г. Филюк та інших. Фактори, особливості та динаміка міжнародної конкурентоспроможності на мікро- та макроекономічних рівнях аналізувалась у працях Левіна Р., Мотта М., Обстфельда М., Портера М. та інших. Наукові дослідження з проблем соціальних імперативів економічного розвитку та конкурентоспроможності, взаємодії економічних і соціальних процесів представлено працями М. Портера, Д. Мебрата, Дж. Стігліца, Дж. Футозі. Ці та інші дослідники обґрунтували підходи до аналізу сучасної модифікації системи чинників конкурентоспроможності, а також вимірювання результативності економічного розвитку поза межами суто ринкових чи економічних підходів, з позицій врахування ролі соціальних та людських факторів. Так, лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц разом з А. Сен, Дж. Футозі всебічно обґрунтували сучасні підходи до вимірювання результативності економічного розвитку з позицій соціально-економічного прогресу [11].

Сучасні прикладні дослідження основних аспектів міжнародної та корпоративної конкурентоспроможності враховують людські та соціальні фактори, їх динаміку та регулювання. Зокрема, науково-аналітичні документи Всесвітнього економічного форуму, в першу чергу розділи про стійку конкурентоспроможність "Звіту про глобальну конкурентоспроможність" (The Global Competitiveness Report) [6,7], відображають основні аспекти розвитку людського ресурсу. Документи та програми міжнародних організацій – ООН, ЮНКТАД, ЮНДП, Європейської комісії, ОЕСР та інших – приділяють суттєву увагу всебічного аналізу динаміки людського розвитку та його ролі формування стійкого соціально-економічного прогресу, що міститься в щорічних доповідях Програми розвитку ООН "Звіт з людського розвитку" [9].

Невирішені частини загальної проблеми. Зміни співвідношення факторів конкурентоспроможності вимагає поглибленого вивчення ролі людського ресурсу. Зокрема, необхідний порівняльний аналіз динаміки конкурентоспроможності з урахуванням людських та соціальних факторів в порівняльних за рівнем економічного розвитку країнах. Актуальним є виявлення основних характеристик інтернаціоналізації формування та використання людського ресурсу.

Результати дослідження. Конкурентоспроможність в сучасних умовах повинна спиратися на економічні, інвестиційні, інституційні, людські та соціальні фактори. Розвиток та використання людського ресурсу, структурні реформи ринків праці, соціальні умови стають все більш значущими умовами міжнародної конкурентоспроможності. Водночас конкуренція все більшою мірою має соціальну спрямованість на забезпечення добробуту, всебічного розвитку людини та соціальної згуртованості.

Конкурентоздатність на основі підходів Всесвітнього економічного форуму можна визначити як здатність фірми, галузі та країни створювати продукти і послуги для глобальних і національних ринків на основі міжнародних конкурентних переваг, лідерство у інноваціях, кваліфікації робочої сили, продуктивності праці.

Особливості сучасних світових процесів визначають тенденції глобальної економіки та конкурентоспроможності:

- тенденція дво-швидкісного глобального економічного розвитку: помірні темпи розвинутих економік та значно вищі темпи країн, що розвиваються, що веде до перерозподілу конкурентоздатності;
- формування регіональної конкурентоспроможності, в першу чергу в регіональних зонах вільної торгівлі;
- посилення глобального впливу міжнародної конкурентоспроможності провідних азійських країн (Японія, Китай, Індія та інші);
- тенденція зростання ролі людських та соціальних факторів міжнародної конкурентоспроможності.

Основні фактори конкурентоспроможності національної економіки мають системний характер, вони взаємопов'язані на рівні країни, галузі та підприємства, органічно включають людський ресурс, його кількісні та якісні характеристики. Серед основних чинників конкурентоспроможності фактори, що діють на рівні підприємства, галузі і країни:

- людські ресурси – система освіти та охорони здоров'я, чисельність і кваліфікація працівників, продуктивність праці;
- природні ресурси – обсяги природних ресурсів, роль в економіці, енергетика, водні ресурси, географічне положення;
- ресурси інновацій – вища та професійна освіта, сфера виробництва та освоєння інновацій, інформаційні технології, витрати на науку;
- фінансові ресурси – капіталізація фінансової та банківської систем, рівень заощаджень в економіці, доступ до фінансів, кредитування економіки;

- інфраструктура – рівень розвитку інфраструктури; системи транспорту та зв'язку.

Підвищення якості людського ресурсу, ефективна зайнятість населення, соціальні умови стали пріоритетами для розвинутих країн та "зростаючих економік".

Наукові дослідження людського ресурсу і соціального прогресу базуються на економіці та одночасно є міждисциплінарними. Зокрема, дослідження та аналітичні оцінки Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) все більше спрямовані на виявлення взаємодії ресурсних, інвестиційних, інноваційних, людських, соціальних та інших факторів конкурентоздатності.

Концепція стійкої конкурентоспроможності враховує, по-перше, якість економічного зростання, по-друге, взаємодію економіки та екологічних і соціальних процесів, по-третє, підтримання довготривалого балансу економіки та соціальної стабільності.

На основі концепції стійкої конкурентоспроможності ВЕФ сформував більш комплексний вимірник, який названо "стійкісно-адаптований індекс глобальної конкурентоздатності" (Sustainability-Adjusted Global Competitiveness Index – GCI). Він відображає "набір інституцій, політик і факторів, що дають змогу підтримувати продуктивність нації протягом тривалого періоду за умов підтримання соціальної та екологічної стійкості" [7, с.52–53], здатність країн підтримувати не тільки кількісне зростання економіки, але і її соціальну стійкість та екологічну безпечність.

Значення людського ресурсу та соціальних умов враховано в методиці ВЕФ шляхом визначення питомої ваги соціальних факторів у загальному індексі конкурентоспроможності. Так, у останньому дослідженні глобальної конкурентоспроможності ВЕФ за 2012 рік використовуються такі показники соціальних та інноваційних факторів: здоров'я та початкова освіта, вища освіта та тренінг, ефективність ринку праці, технологічна адаптація. Вага цих людських та соціальних умов у загальному індексі конкурентоздатності у методиці ВЕФ оцінюється у 44 % [7, с.8].

Глобальні ранги основних факторів конкурентоспроможності України в оцінці ВЕФ є диференційованими. Так, згідно звіту ВЕФ за 2012 рік по підсумковому індексу конкурентоздатності Україна займала 74 місце у глобальному рейтингу. При цьому інституційні, економічні та ринкові факторів конкурентоздатності мали значно нижчі показники в порівнянні із загальним рейтингом. Одночасно показники соціальних факторів є значно вищими ніж підсумковий рейтинг країни. Так, за рів-

нем розвитку таких факторів конкурентоспроможності, як охорона здоров'я та початкова освіта, ефективність ринку праці, Україна перебуває на 62 місці у світі [7, с.17–20]. Таким чином, рівень розвитку сучасних умов розвитку людського ресурсу в Україні є досить конкурентними у світових вимірах.

Соціально-адаптовані індекси конкурентоздатності відображають взаємозалежність людського, соціального та економічного розвитку. Визначення рангів країнах Центральної та Східної Європи та СНД за рівнем соціально-адаптованого індексу конкурентоздатності пов'язано зі співвідношеннями їх рівнів економічного розвитку.

Таблиця 1

Соціально-адаптований глобальний індекс конкурентоспроможності (САГІК) та глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) в окремих країнах Центральної та Східної Європи та СНД, 2012–2013 рр.

Країна	САГІК 2012 р	САГІК 2013 р	ГІК 2013 р.	САГІК, 2013 р до 2012 р.
Чехія	4,85	4,77	4,43	-0,12
Естонія	4,82	4,93	4,65	0,11
Латвія	4,55	4,80	4,40	0,25
Литва	4,52	4,76	4,41	0,24
Казахстан	4,53	4,20	4,41	-0,33
Польща	4,32	4,50	4,46	0,18
Росія	4,09	4,20	4,25	0,11
Україна	4,04	3,90	4,05	-0,14
Молдова	3,75	3,91	3,94	0,16
Румунія	3,71	3,97	4,13	0,26

Джерело: складено та розраховано автором за даними: [6, р.6,15,67; 7, р.6, 68, 69]

Рівень соціально-адаптованого індексу конкурентоздатності України близький до значень країн-членів ЄС або перевищує рівень окремих з них. Разом з тим порівняльний аналіз індексів конкурентоспроможності дозволяє зробити певні висновки:

1) У більшості країн САГІК має тенденцію до зростання, В той же час у Чехії, Казахстані та Україні цей індекс у 2013 році дещо знизився в основному в силу уповільнення або зниження темпів ВВП та промислового виробництва.

2) Більш економічно розвинуті країни Центральної Європи мають вище значення САГІК порівняно з ГІК. Це свідчить про більш суттєве значення факторів людського та соціального розвитку для їх конкурентоспроможності.

3) Країни СНД, Молдова та Румунія, що менш економічно розвинуті в порівнянні з країнами Центральної Європи, мають більш високі значення ГІК порівняно з САГІК.

Таким чином, суттєве підвищення рівня економічного розвитку України та інших країн СНД має вирішальне значення для підвищення внеску людського ресурсу до національної конкурентоспроможності.

Одним із напрямків розвитку та використання людського ресурсу України може стати ефективне включення в глобальні мережі формування вартості та інновацій транснаціональних корпорацій. Наявність, вартість та якість людського ресурсу в сучасних умовах стають суттєвими факторами як розміщення виробництва та коопераційних систем транснаціональних корпорацій, так і мотивами міжнародної міграції робочої сили.

В той же час стрімкими темпами відбувається інтернаціоналізація формування та використання людського ресурсу в різних за рівнем конкурентоздатності країнах. Зокрема, дистанційні форми ланцюгів вартості та основі аутсорсингу, офшорингу, регіональних дослідницьких центрів транснаціональних корпорацій дозволяють підвищити одночасно і ефективність використання людського ресурсу країн і їх конкурентоспроможність. Трансфер сучасних виробничих та інформаційних технологій спонукає до міжнародного поширення стандартів освіти, кваліфікації, якості праці. Міжнародна міграція робочої сили за професійними та економічними мотивами, міграційні перекази в країни походження стали одним з визначальних процесів сучасної глобалізації.

Висновки з проведеного дослідження. Недостатній розвиток національної економіки обмежують можливості використання людських та соціальних ресурсів конкурентоспроможності. Це потребує подальшого дослідження стану і сучасної моделі формування та використання людського ресурсу, підвищення його впливу на конкурентоспроможність на всіх рівнях – підприємства, галузі, країни. Поглибленого аналізу вимагає використання сучасних можливостей інтернаціоналізації та глобалізації для підвищення якості та ефективності використання людського ресурсу.

В той же час соціальні умови, якість та ефективне використання людського ресурсу повинні стати джерелом стійкої конкурентоспроможності, ключовою метою економічних і структурних реформ.

Підвищення внеску людського ресурсу в досягнення стійкої міжнародної конкурентоспроможності національної економіки України можливо на основі здійснення структурних та регуляторних реформ:

- проведення системної та ефективної демографічної політики, стимулювання та створення якісних умов для народжуваності, підтримання оптимальної вікової структури населення та працюючих;

- реформи системи охорони здоров'я на основі запровадження загальнодержавного медичного страхування, модернізації матеріальної бази охорони здоров'я, ефективного запровадження сучасних медичних технологій;

- реформи системи загальної освіти в напрямках посилення гарантій рівного доступу до освіти, покращення якості освіти, її інформатизації, поєднання основ знань з можливостями професіоналізації;

- реформи системи вищої освіти в напрямку реальної адаптації до європейських стандартів якості та організації навчання, посилення конкурсних засад університетської освіти, перетворення наукових досліджень в основну складову діяльності університетів, розвитку міжнародної кооперації університетів, міжнародної мобільності студентів і викладачів;

- реформа системи професійної по ціложиттєвої освіти для динамічної адаптації до сучасних технологій, забезпечення високої кваліфікації, виховання трудової та творчої мотивації, стимулів постійного підвищення кваліфікації;

- реформи ринку праці в напрямку стимулів постійного збільшення кількості робочих місць, гарантування зайнятості молоді, мобільності праці, стимулів підвищення якості та продуктивності праці, соціальних гарантій працівникам.

Структурні реформи повинні бути органічно поєднаними з іншими складовими економічних реформ, бюджетною та податковою реформами, розвитком регіонального самоврядування.

Література:

1. Макроекономіка [Текст]: [підручник] / [В.Д.Базилевич, К.С.Базилевич, Л.О.Баластрик]; за ред. В.Д.Базилевича. – 4-те вид., перероб. і доп.- К.: Знання, 2008. – 743 с.

2. *Філюк Г.* Конкуренція і монополія в епоху глобалізації [Текст]: [монографія] / Г. Філюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009 – 404 с.

3. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку [Текст]: [монографія]: У 2 т. – Т. І / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.: За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.

4. *Berg, A., Ostry J.* Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? IMF Staff Discussion Note.1108. [Текст]: [Electronic source] – 2011. Washington : International Monetary Fund. – [сайт]. – Режим доступу: – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>.

5. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Текст]: [Electronic source] / World Economic forum. – World Economic Forum, Geneva, 2010. – 544 p. [сайт]. - Режим доступу: – http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2011-12.pdf – Назва з екрана.

6. The Global Competitiveness Report 2012-2013 [Текст]: / World Economic Forum. - Geneva, 2012-2013. – 560 p. [сайт]. - Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2012-13.pdf – Назва з екрана.

7. The Global Competitiveness Report 2013-2014 [Текст]: / World Economic Forum. – Geneva, 2012-2013. – 561 p. [сайт]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2013-14.pdf – Назва з екрана.

8. *Green, A., Preston J., Janmaat G.* Education, Equality and Social Cohesion: A Comparative Analysis [Текст]: / A.Green,J, Preston,G.Janmaat. – Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2006. – 211 p.

9. Human Development Report 2011: Sustainability and Equity: A Better Future for All. [Текст]: / – New York: UNDP – 210 p.

10. *Porter M.* The Competitive Advantage of Nations [Текст]: / М.Е.Портер – The Free Press. New York, 1990.

11. *Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J.* The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited: Reflections and Overview.[Текст]: [Electronic source]:/ J.Stiglitz A/ Sen,J. Fitoussi. – 2009. – [сайт]. – Режим доступу: – <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/overview-eng.pdf>.

12. Stimulating Economic Growth through Talent Mobility [Текст]: [Electronic source] - World Economic Forum, Geneva, 2010. – 55 p. [сайт]. – Режим доступу: – http://www3.weforum.org/docs/WEF_PS_TalentMobility_report_2010.pdf – Назва з екрана.

References:

1. Makroekonomika [Tekst]: [pidruchnyk] / [V.D.Bazylevych, K.S.Bazylevych, L.O.Balastryk]; za red. V.D.Bazylevycha. – 4-te vyd., pererob. i dop.- K.: Znannya, 2008. – 743s.

2. Fylyuk H. Konkurentsia i monopoliya v epokhu hlobalizatsiyi [Tekst]: [monohrafiya] /H.Fylyuk. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im..I Franka,2009 – 404 s.

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1 (28)

3. Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu v umovakh hlobalizatsiyi ekonomichnoho rozvytku [Tekst]: [monohrafiya]: U 2 t. – T.I / D.H. Luk"yanenko, A.M. Poruchnyk, L.L. Antonyuk ta in.: Za zah. red. D.H.Luk"yanenka, A.M. Poruchnyka. – K.: KNEU, 2006. – 816 s.

4. Berg, A., Ostry J. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? IMF Staff Discussion Note.1108. [Tekst]: [Electronic source] – 2011. Washington : International Monetary Fund. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>.

5. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Tekst]: [Electronic source] / World Economic forum. – World Economic Forum, Geneva, 2010. – 544 p. [sayt]. – Rezhym dostupu: – http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2011-12.pdf – Nazva z ekrana.

6. The Global Competitiveness Report 2012-2013 [Tekst]: / World Economic Forum. – Geneva, 2012–2013. – 560 r [sayt]. – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2012-13.pdf – Nazva z ekrana.

7. The Global Competitiveness Report 2013-2014 [Tekst]: / World Economic Forum. – Geneva, 2012-2013. – 561 r. [sayt]. – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2013-14.pdf – Nazva z ekrana.

8. Green, A., Preston J., Janmaat G. Education, Equality and Social Cohesion: A Comparative Analysis [Tekst]: / A.Green,J, Preston,G.Janmaat. – Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2006. – 211 p.

9. Human Development Report 2011: Sustainability and Equity: A Better Future for All. [Tekst]: / – New York: UNDP – 210 r.

10. Porter M. The Competitive Advantage of Nations [Tekst]: / M.E.Porter – The Free Press. New York, 1990.

11. Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J. The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited: Reflections and Overview.[Tekst]: [Electronic source]:/ J.Stiglitz A/ Sen,J. Fitoussi. – 2009. – [sayt]. – Rezhym dostupu: – <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/overview-eng.pdf>.

12. Stimulating Economic Growth through Talent Mobility [Tekst]: [Electronic source] - World Economic Forum, Geneva, 2010. – 55 p. [sayt]. – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/WEF_PS_TalentMobility_report_2010.pdf

Надійшла до редакції 27.02.14

**Шевченко И.В., соискатель
КНЭУ имени Вадима Гетьмана**

**ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ РЕСУРС В СИСТЕМЕ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ**

Обобщены теоретические подходы к анализу роли человеческого ресурса в системе развития конкурентоспособности. Раскрыто значение социальных и человеческих факторов международной конкурентоспособности в современных условиях. Выявлено влияние человеческого ресурса на международную конкуренцию. Определено соотношение уровней социально-адаптированной конкурентоспособности в отдельных странах Центральной Европы, СНГ и Украины. Определены пути усиления реформ для реализации потенциала человеческого ресурса в интересах национальной конкурентоспособности.

Ключевые слова: факторы международной конкурентоспособности, человеческий ресурс, социальные факторы, индексы конкурентоспособности, социально-адаптированная конкурентоспособность.

**I.V.Shevchenko, postgrad stud.
Kyiv National Economic University named by Vadim Hetman**

**HUMAN RESOURCE IN THE SYSTEM
OF MODERN COMPETITIVENESS DEVELOPMENT**

Theoretical approaches to analysis of human resource impact on the system of modern competitiveness development are considered. An importance of human and social factors of international competitiveness in modern conditions are discovered. The human resource influence on the international competition is assessing. The levels of socially-adjusted competitiveness in selected countries of Central Europe, CIS and Ukraine are assessed. The major directions of reforms development aiming for better utilization of human resource potential for national competitiveness are determined.

Keywords: international competitiveness factors, human resource, social factors, indexes of competitiveness, socially-adjusted competitiveness index.